
RAMZ VA MAJOZDA HAYOT TASVIRI**Tog‘ayeva Sayyora Nodir qizi***Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti**2-kurs magistri*

O‘zbek nasrining taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shib kelayotgan ijodkorlardan biri Normurod Norqobilovdir. Uning asarlarida ramz, majoz asosida insonni kashf etish, inson va tabiat birligini talqin etish holatini ham kuzatish mumkin. Badiiy adabiyotda inson obrazi muhim. Chinakam ijodkor hamisha obrazga diqqat qaratadi va uni turli ramzlarda tasvirlaydi. Ruhiiy iztiroblar og‘ushidagi obraz nisbatan murakkab bo‘ladi. Ammo N.Norqobilov inson tabiatidagi murakkablik bilan tabiat hodisalarini bir butunlikda ko‘rsatadi. “Qoyalar ham yig‘laydi” qissasida qoya, buloq, tosh, archa, ayiq, it, inson aro uzviy, tabiiy bog‘liqlikda beriladi. Qissada Ernazar polvon borlig‘i, o‘y-fikrlari bilan tabiat odami. U jamiyat tartibotini biladi, fan-texnika taraqqiyotini angalaydi, zamon va odamlar o‘zgarib borayotganini ko‘radi. Lekin, baribir, tabiatning azaliy tartiblari asosida yashashni yoqtiradi. Ernazar polvon katta oilaning qoyaday mustahkam tayanchi, qishloqdoshlarining etakchisi, G‘aybulla merganday aqlli odamning do‘sti. U zaifayu ojizalarni e‘zozlaydi, lekin ular bilan hisoblashishni xayoliga ham keltirmaydi. Uning qalb tuzuklari bor, ularga qat‘iy rioya qiladi. Er yigitning go‘zalligi qalbidan. Ernazar polvonning ayoli o‘g‘illar sonini yana bittaga orttirganida, uning yuragidan quyosh chiqqanday bo‘ldi. Chaqaloqni ko‘rdiyu uning kapalagi uchib ketdi. Yo‘q, bola ta‘viya, nogiron emasdi.

Aksincha, qosh-ko‘zlari popukday, kipriklari to‘sday qop-qora, betlari, dahani kelishgan. Ota ko‘nglidan zimda xayol kechdi: “Qizbet”. Shu beozorgina fikr ota va o‘g‘il ziddiyatiga, oilaviy fojiga sabab bo‘ldi. Xushbichim chaqaloqqa O‘sar deb ism qo‘yishadi. U aqlli, tadbirkor yigitcha bo‘ldi, tuman markazida vaqtini o‘tkazdi. Aka-ukalariday kurash tushmaydi. Otasi har qancha gapirmasin, davraga kirmaydi. Tumanda allaqanday sport bilan shug‘ullanadi. Mototsiklda g‘ir etib qishloqqa keladi, g‘ir etib shaharga ketadi. O‘sar beboshlik ko‘chasiga kirib, nasl-nasabining tayini yo‘q ayol bilan tanishadi. Harom-xarishni farqlamay qo‘yadi. Ota erinmasdan markazga borib, o‘sha ayolni ko‘rib qaytdi. Ernazar polvonning dardi-dunyosi zim-ziyo bo‘ldi.

“Ichki kechinmalar, tuyg‘ular, hislar in‘ikosi orqali inson qiyofasining to‘la namoyon bo‘lishi badiiylikning muhim mezoni. Bu hol, o‘z navbatida, istiqloq adabiyotining o‘ziga xosligini belgilaydi. Normurod Norqobilovning “Qoyalar ham yig‘laydi”, ”Tog‘ odami” qissalari buning yorqin misolidir” [1, 208-bet].

“Qoyalar ham yig‘laydi” qissasining qahramoni Ernazar polvonning har bir harakati, qadam bosishi, o‘tirishi, atrofiga nigoh solishi, gapirish yo‘sini maqsad sari yo‘naltirilgan, ya‘ni bu narsalar u qanday odam ekanligidan dalolat beradi. U o‘z e‘tiqodi va aqidasi ega

shaxs. Uningcha, jo‘mardlikning asosi oila, shundan unga qilcha xiyonat aralashishi kerak emas. Shundagina nasl toza bo‘ladi. Nasli toza inson go‘shasiga mehr qo‘yadi. Uni muqaddas deb biladi. Irodasi kuchli, ruhan sog‘lom bo‘lib etishadi. Uning etti pushti shu aqidaga amal qilgan va bu aqidani buzish uning ajdodlari ruhiga xiyonatdir. Lekin o‘g‘li O‘sar bobolaridan meros bu an’anani buzadi. Hatto otasiga qo‘l ko‘taradi. Bundan qoyalar ham g‘azabga kelib, ko‘chkisini ko‘chiradi, qal’aday toshlardan biri uni yiqitadi, so‘ng, chog‘roq xarsang belidan bosadi.

Yozuvchining bu asarida hayotiy haqiqatning badiiy talqini vositasida insoniy falsafadan saboq beradi, kishini ko‘p narsadan ogoh qiladi. Qissa nomidagi ramz bosh obraz tabiatida kechgan iztiroblarga mos tushadi. Ernazar polvon qoyaga taqqoslanadi. Tog‘ qoyalarining o‘pirilishi – tabiat hodisasi. Ernazar polvon oilasidagi noloyiq farzand ham shu holga o‘xshaydi.

Inson qo‘li bilan yaratilgan, yuzaga keltirilgan barcha narsani yo‘qotish mumkin. Lekin nohaqlik va adolatsizlik tufayli insoniy g‘urur va sha‘ning toptalishi oqibatida, qalbda yuzaga kelgan suvaydoni yo‘qotib ham, o‘chirib ham bo‘lmaydi. Chunki u insonning vujudiga joylashadi. Uni yo‘qotish o‘zini ham jisman yo‘q qilish demakdir. Tabiiyki, suvaydo yurakda bo‘lgach, kishini bezovta qiladi. Basharti insonning insoniyligini belgilab beradigan shu tuyg‘u ustidan kulinsa, mazax qilinsa, bu hol dunyodagi barcha yovuzliklardan ko‘ra ham battar sanaladi. Ko‘ngil tuyg‘ulari pora-pora qilingan qalb iztirobi esa, barcha azoblardan ham azoblidir. Chunki unda insonning ko‘ngil mayli bilan ma’naviy olami, odamiylik va insoniy qismat, taqdir yuzma-yuz keladi. Albatta, bunday xususiyat barcha odamlar uchun emas, balki jo‘mard insonlargagina xos xususiyatdir. Bu jihatlar Normurod Norqobilovning “Bekatladi oq uycha” “Tog‘ odami”, “Qoyalar ham yig‘laydi” kabi qissalarida o‘zining badiiy ifodasini topgan.

Bu qissalar o‘zbekning oriyati, milliy an‘ana va qadriyatlarining ehtiromi to‘g‘risida bitilgan “Qoyalar ham yig‘laydi” qissasidagi Ernazar polvon nafaqat o‘g‘illari, nabiralarining pokdomon, jasur bo‘lishini istardi. Uning itlari ham yovqurlik, jasurlik imtihonidan o‘tardi. Ernazar polvon atay yilda bir, shu yil tug‘ilib voyaga etgan sara itlarini ayiqqa ro‘baro‘ qiladi. Ayiqqa duch kelgan itlarning saragini sarakka, puchagini puchakka birdan ajratadi va tabiatan yovqur bo‘lgan itgina ayiqqa hamla qila oladi. Jur‘atsiz itlar esa nari-berida akillab turaveradi. Va nihoyat, kuchlar teng bo‘lmagan bu to‘qnashuvda, ayrim hollarda, tabiiy ravishda hujumkor it jarohat topadi.

Asardagi Ernazar polvon keyinchalik ayni shu itni asrab qoladi, qolganlarini esa jur‘atsiz itlar soni ko‘paymasligi uchun yo‘q qiladi. Ernazar polvon ushbu qadimiy odat bo‘yicha itlarini sinovdan o‘tkazib keladi. Bunaqa paytda, ayiqqa daxl qilinmaydi, u sinovchi ob‘ekt sifatida xizmat qiladi. To‘qnashuvda jarohat topgan yovqur it esa alohida parvarishlanadi. Chunki u nasli toza, noyob it hisoblanadi. Adib tabiat hodisalarini qaysidir ma’noda oilaviy muhiti bilan zimdan taqqoslaydi.

Asar qahramoni Ernazar polvonning kichigi O‘sar bo‘lsa oilaning muqaddas tartibini buzmoqchi. Ota qishloqqa sig‘madi, toqqa chiqib ketdi: kuydi, yondi, o‘rtandi. Uning holini ko‘rib qoyalar yum-yum yosh to‘kdi. Yana bir safar ota nobakor o‘g‘lini toqqa olib chiqdi. Yuragini “yordi”. Gap-gapga to‘g‘ri kelmadi. Ota o‘zini qo‘yarga joy topolmay qoldi. Keyin tuyqusdan ich-ichidan qo‘zg‘algan achchiq alamga chidayolmay, boya ko‘z oldiga olib qo‘ygan kalladay toshni changallab, bor kuchi bilan pastga uloqtirdi. Tosh pakana archa tanasiga borib urilib, qasir-qusurlaganicha quyiga yumalab ketdi. Qissada qiziq holat ro‘y bera boshladi: tosh, daraxt, atrofdagi narsalarga jon bitadi. Ernazar polvon jon-jahdi bilan quyiga itqitgan kalladay tosh ramz-timsol darajasiga etdi. Ota va o‘g‘il munosabatlari o‘ta keskinlashdi.

Tabiat ham o‘zini arang tutib turibdi. O‘g‘il beixtiyor otaning quloq-chakkasiga musht tushirdi. Ota karaxt bo‘lib qoldi. Tabiat quturdi. O‘g‘il borlig‘ini azobli, titroq junbushga keltirdi. U o‘zidanmi, jonu jahonini o‘rtayotgan holatdanmi, tog‘ tomon qocha boshladi. Otaning: “To‘xta, oqpadar!” degan na‘rasi eru ko‘kni titratdi, bunga yana vahimali shovqin-suron qo‘shilib, borliq silkinib ketdi. Birdan hushyor tortgan ota beixtiyor boshini ko‘tardi. Shundoq tepada xo‘mrayib turgan baland qoya qoshidagi xarsang toshlar uyumi qo‘zg‘alib, yigitning ustiga bostirib kelmoqda edi. Ne hodisot ro‘y berdi, yo qodir egam? Qattiq iztirob va qo‘rquvga tushgan ota bir lahza qotib qoldi-da, so‘ng bor ovozda:

“– Chapga o‘t, chapga!.. Ernazar polvon eng oldinda misoli koptokday sakrab kelayotgan kalladay-kalladay toshlardan biri o‘g‘lini urib yiqitganini aniq ko‘rdi. Undan keyingi chog‘roq xarsang boshidan bosib, yanchib o‘tayotganini ham ilg‘adi. Saldan so‘ng O‘sar toshlar oqimi orasida butunlay ko‘zdan yo‘qoldi. Ota jonholatda bo‘kirib yubordi: “Uli-im!” [2, 378-bet]. O‘sarni urib yiqitgan tosh boya g‘azab alangasida qovrilib, yurak-bag‘ri o‘rtanib turganida Ernazar polvon jon-jahdi bilan pastga uloqtirgan “kalladay tosh” bo‘lib tuyulaveradi. Yozuvchi qalamning kuchi tog‘u qoyaga, asrlar bo‘yi qimir etmay yotgan toshga jon, ya‘ni harakat ato etganday bo‘ldi.

Yozuvchining “Qoyalar ham yig‘laydi” qissasida jamodot xilqati va polvon kelbatli kishilarning o‘zaro munosabati ifoda topgan. Muhimi, Ernazar polvon, Ko‘char polvon, Turkman polvon singari obrazlar tabiati toshlar, xarsanglar bilan uyg‘unlikda ifoda etiladi. Ernazarning polvonlarga xos tushunchalari oddiy, sodda, ta‘bir joiz bo‘lsa, hatto eskirib ketganday. Aslida esa, tabiatning tuzilishi, ming-ming yillik hayoti oddiy, sodda, nihoyatda teran qonun-qoidalarga asoslangan. “Qoyalar ham yig‘laydi” qissasida borliq insonlar fe‘li-atvoriga mengzab ko‘rsatiladi.

Asarda Ernazar polvon O‘sardan ranjigan, uni yaxshi so‘z, pand-nasihati bilan haq yo‘lga tushirmoqchi bo‘lgandi. Kutilmaganda, voqealar selday davom etdi. Vaziyat inson inonixtiyoridan ustun keldi. Qissadagi ushbu tasvirda ong oqimi ham, qudratli tashqi kuchning ta‘siri ham, sinergetika qonuniyati ham lahzada o‘zini namoyon qildi. Ta‘bir joiz bo‘lsa, chaqilgan chaqmoq O‘sarni yo‘qlik dunyosiga olib ketdi, tabiatni alg‘ov-dalg‘ov qilib

tashladi; Ernazar polvon qalbida bitmas ruhiy jarohatni boshlab berdi. Normurod Norqobilov asarlarini o‘qigan har bir o‘quvchining qalbiga nabotot olamiga bo‘lgan o‘zgacha bir mehr tuyg‘usi uyg‘onadi. Uning qissalarida obraz tabiatining individual talqini bilan hamohang, holda nabotot olamining qorong‘u jihatlari namoyon bo‘ladi. Insonlar orasida nisbatan kamayib borayotgan mehr-muhabbat, o‘z juftiga vafodorlik, sodiqlik, mardlik, shijoat, tirishqoqlik kabi ezgu fazilatlarni maromiga etkazib ko‘rsatiladi.

Adabiyotshunos U.Normatov qayd qilganidek: “Badiyat asosidagi eng asosiy o‘zgarish shundan iboratki, san‘at, adabiyot, adabiyotshunoslik yakka hokim iskanjasidan xalos bo‘ldi, san‘at va adabiyotning erkin, xilma-xil falsafiy-estetik o‘zanlar bo‘ylab rivojlanishi uchun keng yo‘l ochildi. Eng muhimi, qadimiy va ilg‘or zamonaviy qadriyatlarni ardoqlash, ularni yangi asosda qaror toptirish bosh masalaga aylanmoqda”. Darhaqiqat, badiiy adabiyotdagi tasvir usulidagi o‘zgarishlarga jahon adabiyotidagi mavjud an‘analar ham o‘z ta‘sirini ko‘rsatishi tabiiy, albatta.

Sakllanib kelgan badiiy nasriy asarlarda inson va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi ziddiyatlar turfa xil ohanglarda o‘z ifodasini topadi. Badiiy adabiyot yaralibdiki, yaxshilik va yovuzlik, adolat va adolatsizlikni turli vositalar, ramzlar, majozlar orqali ifodalashga intiladi. Mavjud ziddiyatlar hech bir insonni chetlab o‘tmaydi. U ko‘pincha uzoq muddat o‘zaro birga bo‘ladigan inson va inson, inson va muhit, inson botinidagi ziddiyatlar zamirida sodir bo‘ladi. Odatda shunday tasavvurlar mavjudki, konflikt – bu doim tahdid, dushmanlik, araz, tushunmovchilik uyg‘otadigan salbiy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Aslida esa, inson tafakkuridagi evrilishlar, jamiyatdagi ziddiyatlar konflikt vositasida poetik ifoda qilinadi.

Normurod Norqobilov asarlariga murojaat qilinganda, uning barcha nasriy asarlari roman, qissa, hikoyalarda badiiy konfliktning asar syujetiga mahorat bilan singdirilgani kuzatiladi. “G‘animlar” qissasi bu fikrga yorqin misol bo‘ladi. Asardagi voqealar oddiy qishloq hayoti bilan chambarchas bog‘liq. Inson va nabotot olami dialektik birlikda yashab kelgani singari, adib majoziy obrazlar orqali hayotiy ziddiyatlarni ifodalashga harakat qiladi: “Suyukli iti Dikkiquloq o‘ldirib ketilgandan so‘ng, g‘azabi ko‘kka o‘rlagan Sarvar, itning qotili bo‘lmish Yoldor bo‘rining jonini olmoqqa qat‘iy ahd qildi. Shu tog‘da yo sen turasan, yo men, deya bor ovozda baqirdi” [3,125-bet]. Sardordagi nafrat hissi, sevimli itining Yoldor bo‘ri tomonidan o‘ldirilishidan boshlanadiki, bu esa har ikkisi o‘rtasidagi ziddiyatni yuzaga chiqaradi. Inson qalbidagi iztiroblarni yozuvchi asar syujetiga mahorat bilan singdirib yuboradi. Konfliktlar, insonlarning o‘zaro bir-biriga ta‘sir ko‘rsatishi, o‘zaro munosabatlar jarayonida vujudga kelishi bilan bir qatorda, muhitning ta‘sirida obraz tabiatining shakllanishini ham kuzatish mumkin.

Badiiy asardagi konflikt hodisasi faqat insonlar o‘rtasida mavjud bo‘lib qolmay balki, bir insonning o‘zida, ya‘ni botinida ham mavjud bo‘ladi. SHuning uchun badiiy asar tarkibida konfliktning bir qancha ko‘rinishlari farqlanadi. Bu haqida adabiyotshunos olim H.Umurov quyidagicha yozadi: “Psixologik (ruhiy) konflikt qahramon qalbidagi hissiyotlar,

tushunchalar, ojiz va kuchli jihatlar kurashidir. Ijtimoiy konflikt – asar qahramonlari bilan ular yashayotgan sharoit o‘rtasidagi kurash. Shaxsiy – intim konflikt – bir-biriga qarama-qarshi xarakterlar, guruhlar o‘rtasidagi kurash” [4, 45-bet].

Badiiyatdagi ijtimoiy konflikt – bu taraflardan biri ikkinchisi bilan qarshilik yoki ochiq kurashga kirgan holati sifatida qaraladi. Ijtimoiy konfliktlar bilan bir qatorda konfliktning ijtimoiy-psixologik va psixologik kategoriyalari ham ajratiladi. Konfliktning asosiy ko‘rinishlari yozuvchining yuqorida qayd qilgan qissasida mahorat bilan o‘z aksini topgan: “Bularda faqat jasad bor, fahm-farosatdan zig‘ircha yo‘q, deydi. Tulkisimon Dikkiquloqni esa dunyodagi barcha itlardan afzal ko‘radi. Bunda bor yo‘g‘i zabon yo‘q, qolgan hamma narsani odamday ilg‘aydi, odamday fahmlaydi, ishonmasangiz sinab ko‘ring” [2, 125-126-betlar]. Bu talqinlardan ko‘rish mumkinki, Sarvar o‘z itidagi xislatlarni sanar ekan, botinida o‘zi bilan o‘zi kurashadi. Ruhiiy konflikt asar obraz tabiatini yoritishga asos bo‘lgan.

Yozuvchi Normurod Norqobilovning ko‘plab asarlarida hayvonlar insoniy fazilat, fahm-farosat bilan ko‘rsatiladi. Gohida itlar yoki bo‘rilar bilan inson o‘rtasidagi ziddiyatlarida ongli mavjudot atalmish odamning tubanlashgani ko‘rinadi. Har qanday konfliktning qamrov doirasi juda keng bo‘lib, ichki va tashqi holatlarga, omillarga, hayot voqeligiga bog‘liqdir. Bu holatlar qanchalik o‘zgaruvchan va o‘ziga xos bo‘lishini asardagi voqealar rivoji namoyon qiladi. Shuning uchun badiiy matndagi konflikt predmeti deganda, tomonlar o‘rtasida ob‘ektiv jihatdan mavjud bo‘lgan yoki biror maqsadni ko‘zlab yuzaga keltirilgan muammolar majmuasi tushuniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Каримов Х. Истиклол даври адабиёти. –Тошкент, “Янги нашр” нашриёти. 2010 йил. – 420 Б.
- 2.Норқобилов Н. Бекатдаги оқ уйча. –Тошкент, Шарқ нашриёти, 2000 йил. – 468 Б.
- 3.Норқобилов Н. Ғанимлар. Қисса. Қаранг: Бўрон кўпган кун. Қисса ва хикоялар. – Тошкент, Шарқ, 2007. – 288 Б.
- 4.Умуров Х. Сайланма. 4 томлик. 2-том. – Тошкент, Фан, 2010. – 360 Б.
- 5.N.A.Normamatovich. International Jurnal on Orange Technologies. 3(3), 71-76, 2021.
- 6.N.A.Normamatovich, J.Elmira. Notel thinking and artistik conflict in shoyim butayev’s novels. International Jurnal on Orange Technologies 2 (6), 1011-1022, 2021.
- 7.N.A.Normamatovich. Features of Symbolic Interpretation. International Jurnal on Orange Technologies 3(3), 71-76, 2021.

8.N.A.Normamatovich. Artistic thought in the process of globalization and logical consistency. International Journal of social science Interdisciplinary Research. 2023.

1. Ikromjon, Y., & Shaxnoza, P. L. (2022, November). UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHISI KASBINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA TALABLARI. In E Conference Zone (pp. 67-78)..

2. Yo‘ldashev, I. (2023). UMUMTA‘LIM MAKTABLARIDA O‘QUVCHILARNI JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHISI KASBIGA QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH SHARTLARI VA METODLARI. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH, 2(15), 39-45.

3. Yo‘ldashev, I. (2023). O‘quvchilarni kasb-hunarga samarali yo‘naltirish pedagogik-psixologik, ijtimoiy muammo sifatida. Formation of psychology and pedagogy as interdisciplinary sciences, 2(19), 7-15.